

STRATEGIES USED IN SOLVING PROBLEMS ENCOUNTERED IN SEQUENTIAL TRANSLATION

Khayitbayeva M.I

Teacher, Teacher, translation theory and practice of Tashkent State
University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi

Annotation. Dedicated to the issue of "strategies used in solving problems found in sequential translation", strategies related to hearing comprehension in three seasons; strategies used in solving problems found in Note notes in the translation process and used in verbally turning them into translation language are subject to scientific debate.

Eshitib tushunish bilan bog'liq strategiyalar. Eshitib tushunish bu erishilgan kommunikativ mahoratdir. Chet va ikkinchi tillarni o'rgatishda katta ahamiyatga ega. Wilcox (2001) "Bu tildagi ma'noga eng to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikdir" deb juda to'g'ri ta'kidlaydi. Rivers (1981), Feyten (1991), Oksford (1993), Mendelsohn (1994) va Burley-Allen kabi olimlar (1995) ta'kidlashicha, biz kundalik hayotimizda eng ko'p foydalanadigan til qobiliyatidir (orasida 40-50%). Eshitib tushunish, shubhasiz, ma'ruzachilar o'z bilimlarini yangilaydigan murakkab mahoratdir. Barcha semantik, sintaktik, fonologik va leksik bilimlarga ega bo'lgan o'quvchilar yashirin kodlangan xabarni so'zlar ketma-ketligi ostida keltirib chiqaradi. Bu jarayon, tinglash faoliyati turli kognitiv jarayonlar o'rtasida e'tiborni taqsimlashni talab qiladi va yanada murakkabroq bo'ladi. Tarjima va tarjimonlik dasturlarida chet tili fanlari bo'yicha eshitib tushunishni o'rgatish, asosan, talabalarni tarjimonlik uchun og'zaki tushunishni o'rgatishdan iborat bo'lishi kerak. Og'zaki tushunish ketma-ket tarjimada birinchi qadamdir. Aslini olganda, ko'pchilik tarjimonlarning muammolari Odatda uchrashuv qo'zg'atuvchini og'zaki idrok etishdan kelib chiqadi, ya'ni juda texnik terminologiya, noma'lum urg'u, tez gapirish tezligi va hokazo. Shunga qaramay, yuqorida aytib o'tganimizdek, ushbu mahorat, afsuski, mashg'ulotlarda kam e'tiborga olinadi (Cerezo, 2013; Blasco, 2007). Tarjimonlik uchun eshitib

tushunish odatda talabalarning kasbiy ehtiyojlari ustuvorligi emas mos kelmaydigan an'anaviy tinglash orqali rivojlantiriladi.

Inson nutqni idrok qilishda eshitib tushunish, o'qib tushunish, nutqni yozma va og'zaki bayon qilish kabi lisoniy malakalar muhim o'rin tutadi. Eshitib tushunishning targ'ib qilinishi nutqning idrok qilinishida asosiy o'rinni egallaydi, chunki boshqa til ko'nikmalariga qaraganda eshitib tushunishni o'rganishda ko'proq vaqt sarflaydi. Avvallari nutqni idrok qilishda o'qish, yozma nutq va og'zaki nutq ko'nikmalariga katta e'tibor berilgan. Eshitib tushunish ko'nikmasi bundan mustasno bo'lgan. Xorijlik tadqiqotchilar bu sohada ko'pgina yutuqlar bo'lishiga qaramasdan, tinglab tushunish hali ham murakkab jarayon ekanligini aytishmoqda. Til o'rganish sohasidagi ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, eshitib tushunish o'quv jarayonida muhim rol o'ynaydi. Eshitib tushunish nutqni idrok qilishda juda muhim jarayon hisoblanadi, chunki u o'quvchilarning til bilimlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Eshitib tushunish va gapirish og'zaki nutq shakli bilan bog'liq, o'qib tushunish va yozish esa tilning yozma shakli bilan. Eshitib tushunish va o'qib tushunish psixologik tomondan nutqni qabul qilish jarayoni, gapirish va yozish esa tilning yozma shakli bilan bog'liq. Matn persepsiyasi murakkab jarayon sifatida turli aspektlarda o'rganilgan. Bularning asosiylari sifatida kavantativ, psixologik va psixolingvistik yo'nalishlarni ko'rsatish mumkin. Psixologik yondashuvda birlamchi obyekt inson bo'lib, matnning qabul qilinishida uning individual ruhiy holati, xususiyatlari ko'proq tahlil qilinadi. Matnni eshitib tushunishda psixologik ko'nikmalar ham muhim rol o'ynaydi. Bunda eshitgan ma'lumotni eslab qolish ham katta ahamiyatga ega. Ingliz psixologi Barlett klassik asarlarda eslab qolishni "sxema" atamasi bilan atagan. U "sxema"ni har doim bo'lishi kerak bo'lgan ulkan tajribalar yoki reaksiya o'tmishdagi tajribalarga taalluqli ekanligini aytadi. Barlett bu sxemani "o'tmish ta'sirida" deb ataydi. Sxemalarda insonlarning bilimlari aks etadi. Eski bilimlar yangi ma'lumotlarga sxema orqali ta'sir qiladi. U sxemada saqlanib qolgan an'anaviy bilimlar tuzilishini xotira deb hisoblagan. Sxema miyada shakllantirilgandan so'ng, u olingan ma'lumotlarni qayta ishlaydi,

tushunadi, yod oladi. Eshitib o‘qitishda sxemani til sxemasi va tarkibiy sxemalarga ajratish mumkin. Kerrel va Eisterxold lisoniy sxemasi tinglovchilarning mavjud til bilimlarini, masalan, fonetika, leksema, grammatika va boshqa ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, lingvistik sxema materiallari til to‘‘risidagi ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bu konteksni har tomonlama tushunishda asosiy rol o‘ynaydi. Tarkib sxemasi “mavzu”, “madaniy va ijtimoiy bilim” bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy ma‘lumotlarni anglatadi va bu o‘quvchilarning tinglaydigan ma‘lumotlarni bilish darajasini aks ettiradi. Eshitib tushunishda bu jarayonlar “Bottom-up” (pastdan yuqoriga) va “top-down” (yuqoridan pastga) tartibi bilan tavsiflanadi. “Bottom-up” (pastdan yuqoriga) qayta ishlash jarayonida tinglovchi matnni tinglaganda uning ongida fonetik birliklar dekodlanadi va so‘zlarni yaratish uchun birlashtiriladi. So‘zlardan so‘ng iboralar, gaplar va matnlar hosil qilinadi. Bu bosqichma-bosqich ravishda amalga oshadigan jarayon hisoblanib, qismdan butunga qarab shakllanadi. “Top-down” ya‘ni “yuqoridan pastga” qayta ishlash jarayonida esa tinglovchilar yangi ma‘lumotni tahlil qilish uchun ongdagi mavjud mavhum tushunchalardan foydalanadilar. Ya‘ni tinglovchi oldingi bilimlaridan foydalangan holda ma‘lumotni idrok qilishi mumkin. Bu jarayon butundan qismga qarab yo‘naltiriladi. Ushbu 2 xil jarayon to‘g‘risida tilshunos olimlar har xil qarashlarni o‘rtaga tashlaganlar. “Yuqoridan pastga” qayta ishlash strategiyasi o‘quvchilarga xabarning ma‘nosini avvalgi bilimlardan foydalanish jarayonida, “pastdan yuqoriga” qayta ishlashda esa lingvistik bilimlardan foydalanganda yuzaga keladi. Biroq tinglash tushunchasi “yuqoridan pastga”, “pastdan yuqoriga” qarab qayta ishlashda emas, tinglovchi avval xabarni tushunish uchun ikkala strategiyani ishlatadigan interfaol talqiniy jarayondan foydalanadi.

Yozuvlarni o‘qib ularni tarjima tiliga og‘zaki o‘g‘irishda qo‘llaniladigan strategiyalar.

Yozib olishning asosiy printsiplari Notalar haqida emas, balki so‘zlar bilan ta‘kidlash - bu yozuvlarni tayyorlash bo‘yicha adabiyotdagi eng muhim qoidalardan biridir. Rozan eslatma yozishni kashshoflaridan biri sifatida ta‘kidlaydi: eng muhimi, so‘zni emas, balki fikrni tarjima qilish. Tarjimon

matnning boshqa tilidagi nusxasini darhol ishlab chiqishi kerak, chunki bu tarjimani yanada ishonchli qiladi. U soʻzlarni ifoda etadigan tez-tez chalgʻitadigan cheklovlardan xoli boʻlishi kerak. Gillies fikrlarning ikki turi mavjudligini taʼkidlaydi. Birinchi tur, "kinga nima qilganini" va "yozuvlarni yozib olish uchun" bizga maʼlumot beradigan "xabarning qismlariga" tegishli, u ushbu kitobni "Oʻzining qaydlari" kitobidagi gʻoyaning atamasi sifatida belgilaydi. Ikkinchi tur - bu Rozan taʼriflagan gʻoyalar va ular soʻz yoki iboraning asosiy maʼnosini anglatadi. Gilli bu gʻoyalarni "tushunchalar" deb ataydi. U xabarni gʻoyasini aniqlashga yordam beradigan "kinga nima qildi" degan savolga javob - bu jumlar, shuning uchun uning asosiy birliklari - mavzu, feʼl va obʼekt. Boshqacha qilib aytganda, Gilles tarjimon taʼkidlab oʻtishi kerak boʻlgan fikr har doim SVO guruhidan iborat ekanligini taʼkidlaydi. U tan olganidek, tilni tavsiflashda ishlatiladigan taʼrifni "egib" va obʼektlarni olish uchun "boʻlish" va "bor / bor" feʼllariga ruxsat berdi. Shuningdek, u toʻgʻridan-toʻgʻri va bilvosita obʼekt oʻrtasida hech qanday farq qilmaydi. Agar obʼekt bitta soʻz emas boʻlsa lekin butun ibora (odatda nutq yoki fikr feʼllaridan oldin: "ayting", "oʻyla", "eʼlon qil", "koʻrib chiq" yoki "oʻsha", "qaysi", "kim" kabi soʻzlar, tarjimon biron bir belgini belgilab, SVO guruhiga ajratib, keyin uni qayd qilishi kerak. Imkoniyatni inkor etib boʻlmaydi. Dastlab, bu savol muhim emas. Shunga qaramay, har bir tafsilot yozib olishda muhim ahamiyatga ega ekanligini yodda tutish kerak va tarjimon ishini oqilona qiladigan har qanday vositalardan foydalanish kerak. Ikki tomonlama tarjima sharoitida, tarjimon stolda oʻtirish imkoniyatiga ega boʻlganda, gorizontal ravishda yotqizilgan va uchta teng qismga boʻlingan holda A4 varagʻidan foydalanish kerak. Ushbu tartibga solish sizga ancha uzun bayonni yozib olishga imkon beradi, yozilgan nutqning har qanday lahzasini osongina topib, uni aylantirmaslik kerak. Bu erda E.V. Alikina yozuvlarning bir-biriga yopishmasligi uchun varaqning bir tomoniga maʼlumot yozishni maslahat beradi. Agar tarjimon mikrofon oldida turgan boʻlsa va u stolga suyanib, kichikroq formatdagi daftarni yozib olish imkoniga ega boʻlmasa, lekin har doim qattiq qopqoqda boʻlsa, ogʻirlikdagi yozuv uchun qulaydir. Shuningdek, E.V. Alikina sahifani tezlashtirish uchun bahorda

daftarni olishni maslahat beradi. Yozish vositasining o'ziga kelsak, buning uchun silgi bor qalamlar (ma'lumotni sozlash uchun) yoki yorug'lik qalamlari eng mos keladi. Yozuv tili: Bu eng munozarali masalalardan biri. Bir nechta qarama-qarshi fikrlar mavjud. Ba'zi bir mualliflarning fikricha, yozuv dastlabki tilda, boshqalari esa tarjima qilingan tilda bo'lishi kerak. Uchinchisiga ko'ra, ro'yxatga olish tizimi o'rganilgan tilda va to'rtinchidan, ingliz tilida eng ko'p so'zlashadigan til sifatida, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan qisqartmalar. Beshinchisi, aralash til eng maqbul variant deb hisoblashadi. Ammo bu masalada, albatta, hamma narsa tarjimonning xohishiga bog'liq. Qog'ozda ko'rsatilgan ma'lumotlar: Tarjimadagi eng to'liq rasmni qayta tiklash uchun ma'nosi kontekstdan aniq bo'lgan yoki xotirada osongina takrorlanadigan "bo'sh" so'zlarni yozishdan bosh tortish kerak. Tarjimon uchun yozayotganda bayonning asosiy g'oyasini, aniq so'z birikmalarini (to'g'ri nomlar, hafta va oy kunlari nomlari, raqamlar) etkazadigan so'zlar muhimdir. Moddiy va mantiqiy aloqalarni elementlar o'rtasida etkazish ham muhimdir. Tarjimon uchun yozishda telegraf uslubi qisqa va tushunarli bo'lgan rol modelidir. Hodisalarning vaqt ketma-ketligini eslash kerak (semantik davrlar). Asosiy kursiv usullari: 1) semantik tahlil Semantik tahlil - bu xotiraning kuchli tomonlaridan tashkil topgan matnning asosiy g'oyasini, uning "iqtisodiy" tahririni tanlash. Xotirani qo'llab-quvvatlash nuqtalarini yaratishning uchta usuli mavjud: 1) Katta semantik yuklamaga ega so'zlarni tanlash (xorijiy nomlar va familiyalar, geografik nomlar va boshqa tegishli nomlar, shuningdek raqamlar) 2) Transformatsiya usuli (shaxssiz jummalarni aniq shaxsiy tarkibga aylantirish, murakkab so'zlar va konstruksiyalarni sodda sinonimlarga almashtirish) 3) kabartmalı so'zlarni tanlash (alohida hissiy rangga ega bo'lgan yoki haqiqatga ega bo'lgan so'zlarga urg'u berish). 4) qisqartirilgan xat yozuvi. "Iqtisodiy" so'zlar o'z navbatida qisqartirilishi mumkin bo'lgan so'zlardan iborat. Shu sababli, ko'p so'zlarda (ayniqsa uzun so'zlarda) qo'shimcha harflar borgan o'xshaydi. Shu sababli, barcha harflarni bir so'z bilan yozish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, rus tilining o'ziga xos xususiyati ma'lumot olishning boshlang'ich nuqtalari bo'lgan birinchi harflarsiz bajarishga imkon bermaydi. Masalan, rus tilida pr bilan

boshlanadigan soʻzlar - 2500 dan ortiq. Buning oʻrniga, masalan, tarjimada butun soʻzni takrorlashga imkon beradigan soʻz oʻrtasidagi unli tovushlardan voz kechishingiz mumkin. Bundan tashqari, siz er-xotin undosh tovushlarni chiqarib tashlashingiz mumkin, va eng keng tarqalgan prefiks va suffikslarni bitta belgi bilan almashtirish mumkin (masalan, -tion va -ion, -logiya va mantiq, filo va filo, psixo va psixo). Siz yozuvlarni teleskopik nomlardan foydalanib qisqartirishingiz mumkin. Masalan, sahifa - sahifa, ehtimol - m. va boshqalar. Qisqartirish yozuvlarni qisqartirishning yana bir mashhur usulidir. Masalan, AQSh, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Ichki ishlar vazirligi va boshqalar. Iqtisodiy yozishda muhim nuqta bu raqamlardir. Raqamlarni mohirlik bilan yozib olsangiz, yozishni bir necha bor kamaytirasiz. Bu tez yozuvnin asosiy usullaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Ketma-ket tarjima qilish tarjimaning eng qiyin turlaridan biri boʻlib, bu eng yuqori darajadagi mutaxassislarning oʻz sohalarida ishlashi, ayniqsa xalqaro miqyosdagi faoliyat haqida gap ketganda tasdiqlanadi. Shu sababli tarjimonlarning vositalari jadal rivojlanmoqda, uning muhim elementi universal tarjima kursurali yozish uslubidir. Bir tomondan, maʼlumotni qayd etish va takrorlash usullari mutlaqo individual xususiyatga ega, boshqa tomondan, ushbu sohada mutaxassislar tayyorlash yillari davomida ular fanning turli sohalarida olimlar tomonidan tizimlashtirilgan va ilmiy asoslangan. Bu universal tarjima kursivining rivojlanish tarixidan ham koʻrinib turibdi. Uni tahlil qilib, maʼlumotni yozib olishning ushbu usulini yaratuvchilar - Jenevadagi mashhur tarjimonlar maktabining vakillari: J. Erber va J.F.larning hissasini taʼkidlash kerak. Rosana Zamonaviy olimlar tomonidan yozilgan yozuvning asosiy elementlari: gʻoyalarni ajratish, qisqartirishlardan foydalanish, oʻq bilan bogʻlab qoʻyish, ish tashlashni rad etish, —qadamning ostiga, vertikal ravishda joylashishini taʼkidlaydigan oʻz asarlari asosida (R.K. MinyarBeloruchev, D. Seleskovich, E .N. Sladkovskaya) keyingi ishlanmalar bir qator fanlardan: eksperimental psixologiya, neyropsikologiya,

qiyosiy tilshunoslik va boshqa fanlardan foydalangan holda olib borildi. Bu universal tarjima kursivini o'rganishni butunlay yangi bosqichga olib chiqish va tarjimonning izchil tarjimada eng qulayligi uchun tarjima semantografiyasini optimallashtirishga imkon berdi. Yozib olish jarayoniga tayyorgarlikning o'zi ham muhimdir va kursiv yozishda ishlatiladigan asosiy usullar darhol e'tiborga loyiqdir: semantik tahlil, qisqartirilgan xat yozish va yozuvning vertikal tizimi. Semantik tahlil yozuvdagi muhim fikrlarni ta'kidlashga imkon beradi va vaqtni tejaydi, —bo'sh so'zlarni e'tiborsiz qoldirishga imkon beradi. Qisqartirilgan harflarni yozishga kelsak, uning afzalligi shundaki, u —qo'shimcha va takroriy harflarni yo'q qiladi, ularning yo'qligi so'zning ma'nosini tushunishga xalaqit bermaydi. Vertikal ro'yxatga olish tizimi ko'p joy egallamasdan, matndagi sintaktik va mantiqiy aloqalarni saqlaydi. 69 Kursiv yozuvni tarjima qilishning ishlab chiqilgan uslublari asoslarini tahlil qilib, ramzlar tizimiga alohida e'tibor qaratish lozim, bu shubhasiz hamma uchun universal emas va har bir mutaxassis uni o'z tarjima uslubiga moslashtiradi va o'ziga xos belgilar bilan tanishtiradi, shunga qaramay, bu kursiv jarayonini tayyorlash va soddalashtirish uchun ma'lum asosdir. Maxsus semantografiya, masalan, R.K. kabi mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan. Minyar-Beloruhev va hozirda ushbu texnikani o'rganishning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu tizimdagi ramzlar tarjima kirishini iqtisodiy jihatdan tartibga solishga yordam beradigan qiymat belgilariga ko'ra guruhlariga bo'linadi. Belgilar qaysi tildan qat'i nazar, leksik ma'noni etkazishi mumkin. Belgilar tanish belgilar, harflar yoki qisqartirishlardan foydalanadi. Belgilash yo'li bilan belgilar alifbo, assosiativ va lotinlarga bo'linadi. Ularning asosiy ma'nosiga ko'ra, belgilar predikativ belgilar, vaqt belgilari, modal belgilar va sifat belgilariga bo'linadi. Qolgan belgilar umumiy maqsadga oid predmet belgilarining katta guruhiga kiritilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Каримов И. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Тошкент: Маънавият, 2008.

2. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президенти ПФ-5850-сонли Фармони. 2019 йил 21 октябрь // <https://lex.uz/docs/4561730>
3. Umirov I. Ketma-ket tarjimada tez yozuv masalasi (semantografiya) // O'zbekiston tarjimashunoslari forumi – 2019 (ilmiy maqolalar to'plami). – T., 2019
4. Аликина Е.В. Переводческая семантография. Запись при устном переводе. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006.
5. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
6. Бархударов И.С. Язык и перевод. «Межд. отнош.» – М., 1975.
7. Бреус Е. В., Дементьев А. А., Сладковская Е. Н. Синхронный перевод: пути овладения профессией // Тетради переводчика: Научно-теоретический сборник. — Вып. 22. — М.: «Высшая школа». 1987.
8. Бурляй С.А. Переводческая запись: Учебное пособие (для студентов IV курса переводческого факультета). – М.: Р-Валент, 2001
9. Виссон Л. Синхронный перевод. – М., 1998.
10. Виссон. Л. Практикум по синхронному переводу с русского на английский. М.: «Р. Валент». 2000.
11. Виссон. Л. Синхронный перевод с русского на английский. М.: «Р. Валент». 1999.